

ДАТУВАННЯ ТА ДЖЕРЕЛА П'ЯТИДЕСЯТНИЦЬКОГО ПРОБУДЖЕННЯ НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У 1920-Х РОКАХ

У статті подані дати та джерельна база п'ятидесятницького пробудження на західноукраїнських землях у першій половині XX століття. Зазначено, що єдиної думки про датування початку виникнення п'ятидесятницького руху на західноукраїнських землях у першій половині XX століття поки що немає, є багато думок щодо витоків і етапів поширення п'ятидесятницького руху.

Ключові слова: дати, джерела, п'ятидесятницьке пробудження, дослідження.

The article presents the dates and sources of the Pentecostal awakening in the Western Ukrainian lands in the first half of the twentieth century. It is indicated that there is no consensus on the dating of the beginning of the Pentecostal movement in the Western Ukrainian lands in the first half of the twentieth century and there are many opinions about both the origins and stages of the spread of the Pentecostal movement.

Key words: dates, sources, Pentecostal revival, research.

Актуальність проблеми. Актуальність статті полягає в тому, що аналіз часів виникнення п'ятидесятницького руху саме в західноукраїнських землях на початку XX ст. дає розуміння того, що саме із цих земель розпочинає своє існування п'ятидесятницький рух.

Ступінь наукової розробки проблеми. Проблему досліджували М. Мокієнко, Г. Федішин, О. Пеленська, Н. Петрів, М. Подворняк, Ф. Розчинюк, І. Семенена, Ф. Смольчук, С. Чук. Вони вивчали поетапність виникнення та розвитку п'ятидесятництва в Україні, яке започаткувала Західна Україна.

Метою дослідження є спроба показати етапність розвитку п'ятидесятницького руху на західноукраїнських землях початку 20-х рр. XX ст., щоб зрозуміти, як саме відбувалося п'ятидесятницьке пробудження в Україні.

Виклад основного матеріалу. Традиційно 1920 р. вказують як рік п'ятидесятницького пробудження в Україні. Однак детальніші дослідження не підтверджують цю дату.

Неточності з'явилися через розуміння того, що варто вважати євангельським рухом. Так, у книзі «Історія євангельського руху на Тернопільщині», виданої Федором Роценюком у 1996 р., яка стала основним джерелом для багатьох інших авторів, через те, що одна з небагатьох книг описує дослідження даного періоду часу, ішлося загалом про євангельські пробудження, не акцентуючи увагу на п'ятидесятницьких проповідників. Під євангельським рухом багато сприймають п'ятидесятницький, однак у даній книзі автор об'єднує інформацію про діяльність трьох різних євангельських груп.

Детальніші дослідження показали, що в 1921–1923 рр. були засновані перші громади вільних християн і баптистів. До складу деяких входили п'ятидесятники. І лише із приїздом Івана Гериса п'ятидесятницький рух зміг діяти відокремлено та голосно заявити про себе. Після цього в 1924 р. утворилися перші громади п'ятидесятників на західноукраїнських землях.

У серпні 1917 р., коли ще йшла Перша світова війна, Іван Герис (Гарасевич), український заробітчанин, що проживав у Штатах, там пізнав Христа й невдовзі був охрещений Духом Святим з ознакою інших мов.

8 червня 1919 р. з Першої українсько-російської баптистської церкви в Нью-Йорку вийшов Іван Воронаєв разом з іншими прихильниками п'ятидесятництва. 1 липня 1919 р. відбулись

перші збори слов'янської Асамблеї євангельських християн Святої П'ятидесятниці. Фактично це була перша слов'янська п'ятидесятницька церква у Штатах. На її богослужіннях по середах, суботах та в неділю лунав заклик до хрещення Духом Святим, а після богослужінь гості-служителі з баптистських громад мали спілкування з пастором І. Воронаєвим.

Іван Герис згадував у мемуарах: *«Я зібрався виїхати до Кременця в 1919 р., накупив Біблій і Нових Завітів у дорогу, але Господь дав мені інше служіння в Америці, у місті Камден»*¹.

Так у місті Камден, де проживав І. Герис із сім'єю, починає формуватися п'ятидесятницька церква, у якій він стає служителем. У липні 1919 р. І. Герис у справах приїжджає в Балтимор, де в баптистській церкві знайомиться з Порфирієм Ільчуком. Після спілкування Іван помолився за Порфирія, і той отримав зцілення від ревматизму, після чого переходить у церкву м. Камден.

У Штатах І. Герис познайомився і з Юзефом Черським, який приєднався до п'ятидесятницького руху, імовірно, саме в м. Камден. Навпроти м. Камден, по другий бік річки Делавер розташоване місто Філадельфія (штат Пенсильванія). Саме там Вільгельм Фетлер відкрив Біблійну школу, де навчалися вихідці з Тернопільщини Іван Семенина та Порфирій Ільчук. Там бував і Густав Шмідт.

До 1920 р. у Штатах утворилось уже 8 незалежних російських церков євангельських християн Святої П'ятидесятниці, а також 15 домашніх груп, переважно поблизу Нью-Йорка. Це об'єднання називало себе *Російська місія Євангельських Християн Святої П'ятидесятниці*. І. Воронаєв та І. Герис починають видавати журнал «Істина» російською мовою. До участі в ньому був залучений і Порфирій Ільчук.

8–15 лютого 1920 р. у Філадельфії відбувся установчий перший з'їзд, на якому було прийнято назву об'єднання – *Російсько-польсько-українські Євангельські християни Святої П'ятидесятниці*, куди увійшло багато громад слов'ян-емігрантів, які проживали на східному березі США. Очолив місію Іван Єфимович Воронаєв, а його заступником був Іван Герис².

І. Воронаєв та І. Герис відвідували церкви й проповідували в багатьох містах США, де проживали слов'янські емігранти, як-от: Чикаго, Філадельфія, Камден, Стенфорд, Бостон та інші. У середині червня 1920 р. Іван Воронаєв передає служіння і 15 липня вирушає до Одеси на місійну працю.

На початку червня 1920 р. віруючі-п'ятидесятники П. Ільчук, Т. Нагорний і Й. Антонюк повертаються зі Штатів у с. Биківці на Шумщині (сучасна Тернопільська область).

У цей період на території сучасної Тернопільської області відбувались воєнні дії. Так, з початку вересня 1919 р. польські війська контролювали Кременець, а радянські війська були вигнані аж за Шумськ. На території Кременецького повіту в низці сіл почали діяти селянські партизанські загони, а поляки у відповідь чинили терор, зокрема вчинили жорстоку розправу із селянами в с. Людвищі. Багатьох учасників визвольної боротьби окупанти відправили в концтабори.

21 квітня 1920 р. Юзеф Пілсудський уклав Варшавський договір із Симоном Петлюрою. За ним в обмін на визнання незалежності УНР і військову допомогу Симон Петлюра погоджувався визнати українсько-польський кордон по річці Збруч і далі по Прип'яті до її гирла. Згідно з договором польський уряд Пілсудського визнавав УНР. До Польщі мали відійти Східна Галичина та 5 повітів Волині. Кременеччина переходила під владу Польщі.

Наприкінці квітня того ж року Польща розпочала спільно з військами С. Петлюри наступ на радянські війська в Україні. Наприкінці червня більшовицька армія розпочала контрнаступ. Зав'язались важкі бої поблизу Кременця, зокрема біля с. Горинка та В. Бережці. 21 липня у Кременець увійшли радянські війська. У вересні радянські війська почали відступати, 12 жовтня поляки знову захопили Кременець³.

¹ Історія п'ятидесятництва в Україні / за ред. М. Мокієнко. Київ : Саміт-книга, 2021. С. 75–76.

² Борноволоков О. Євангельские християне Святой Пятидесятницы. *П'ятидесятництво в Західній Україні: Історія і сучасність* : матеріали Науково-практичної конференції / упор. та ред. М. Мокієнко. Рівне : М. Дятлик, 2015. С. 13–15.

³ Скакальська І. Кременеччина в 1917–1920-х рр. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка*. Серія «Історія». 2019. Вип. 1. С. 89–96.

18 березня 1921 р. укладено Ризький мирний договір, за яким Кременеччина та решта територій сучасної Тернопільської області залишились під владою Польщі.

Ця історична довідка дає нам зрозуміти, наскільки це був важкий воєнний час, тож проводити євангелізації було неможливо. Тому, хоча 1920 р. традиційно вважається початком п'ятидесятницького руху в Україні, ні п'ятидесятницьких, ні інших євангельських громад і організованого євангельського руху на землях Західної України до 1921 р. не було. Імовірно, Слово Боже поширювалося лише через особисті свідчення.

Після цього настав важкий час відновлення після руїни, завданої війною. Імовірно, саме в цей період (приблизно 1921–1922 рр.) Господь дав пробудження в селі Биківці. П. Ільчук, Т. Нагорний і Й. Антонюк також відвідували Кременець, Старий Олексинець, Передмірку, знайомилися з першими євангельськими віруючими, представниками баптистів і вільних християн, яких на той час було ще дуже мало. Свою працю вони координували з баптистською місією Фетлера.

Іван Семенина, який притримувався баптистських поглядів, повернувся зі Штатів на початку 1921 р. на Зборівщину (Галицька частина Тернопільщини). Унаслідок пробудження вже 22 червня того ж року він провів перше в області євангельське водне хрещення, а 10 жовтня – ще одне. Того ж року в с. Свинюхи (тепер Очеретне) два хрещення провели вільні християни (21 серпня та 14 жовтня). Проводили вони водні хрещення і в наступні роки.

Хрещення перших віруючих села Биківці та довколишніх сіл було заплановано на 1922 р., але відбулося лише в 1923 р. Сорок осіб тоді вступило в завіт із Господом. Охрестив їх пресвітер із євангельських християн Григорій Руцький. Громада ввійшла в Союз євангельських християн на Волині.

Історик О. Борноволоков пише⁴: *«Багато проповідників, які приїхали з Америки і там відвідували П'ятидесятницькі асамблеї, у Польській Україні приєдналися до баптистських церков і служили на тих умовах, на яких їм дозволяли баптистські служителі <...> Іван Герис у своїх щоденниках згадує: «<...> сам Ільчук був під впливом баптистської науки, а тому повнота євангельської науки не могла тут розвинути»»*⁵.

Тож єдині проповідники П'ятидесятниці на західноукраїнських землях того часу – П. Ільчук, Т. Нагорний і Й. Антонюк – співпрацювали з євангельськими християнами, які вже в 1921 р. мали свій союз на Волині, очолюваний братами Ничипоруками.

28 травня 1921 р. рукопокладений у США диякон п'ятидесятницької церкви поляк Юзеф (українці називали його Йосипом) Черський за дорученням Івана Гериса прибув у Кременець, у дім його рідної сестри Тетяни Січковської (Гарасевич). У її старій похиленій хаті й відбулося перше євангельське богослужіння у Кременці. Слухачів було небагато. Черський намагався донести до присутніх істини Божого Слова. Після кількох богослужінь того ж року утворилась євангельська громада, однак Черський не мав змоги перебувати з ними постійно.

І. Герис написав листа до Порфирія Ільчука, щоб той якомога частіше відвідував утворену громаду у Кременці. І з осені 1921 р. той починає свої місіонерські поїздки у кременецьку громаду. У зв'язку з тим, що добиратись Порфирію було далеко, керувати громадою він запросив Гната Олександровича Тернового (1882–1963 рр.), з вільних християн. Як П. Ільчук та І. Семенина, Г. Терновий навчався у Штатах у школі Фетлера. Як результат, кременецька громада ввійшла у вищезгаданий союз євангельських християн, а також утворені громади в Биківцях, Якимівцях, Юськівцях і Веселівці.

П'ятидесятники в цей період (1921–1923 рр.) формально не відмежовувалися й не протиставляли себе вільним християнам і баптистам, називаючи себе «християнами євангельського визнання», які тільки «доповнюють» баптистсько-євангельське вчення наукою про хрещення

⁴ Борноволоков О. Євангельские христиане Святой Пятидесятницы в 1924–1928 гг. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. Одеса, 2017. Вип. 18. С. 8.

⁵ Євангельський рух на наших землях. *Будівничий Церкви Божої*. 1936. № 9. С. 184–228.

Духом Святим та видимі прояви дарів Святого Духа. Не було жодного об'єднання ХВС, до якого можна було б пристати і мати єдність з однодумцями.

Важко сказати, наскільки п'ятидесятницьке вчення могло проповідуватись тоді в євангельських громадах, проте навряд чи П. Ільчук, Т. Нагорний і Й. Антонюк добровільно замовчували у своїх проповідях тему про хрещення Святим Духом і дію Його дарів.

Різниця в течіях ще не була дуже помітною. П. Ільчук, коли приїздив у Кременець, не акцентував увагу на хрещенні Духом Святим, більше звіщав спасіння через віру у Христа й закликав невірних людей до покаяння.

Час мирної спільної діяльності місіонерів різних євангельських напрямів тривав недовго. Уже восени 1923 р. на водному хрещенні на річці Іква в селі Млинівці відмінності в течіях настільки поглибилися, що І. Семенина не хотів допустити до водного хрещення тих кандидатів, які вірили у хрещення Святим Духом з ознакою інших мов.

Віруючим християнам віри євангельської потрібно було робити свій вибір: або далі входити в об'єднання євангельських християн і баптистів і миритись із тим, що п'ятидесятницьке вчення у своїй церкві не можна проповідувати, або утворювати власний союз. Але до кінця 1923 р. було ще дуже мало церков, які хоча б теоретично могли ввійти в об'єднання ХВС, і рукопокладених служителів вони не мали. Тож і проводити хрещення було б неможливо, якби розірвався зв'язок із євангельськими християнами та баптистами. П. Ільчука перестали допускати до проповіді у Кременці. О. Борноволоков, наприклад, пише:

«Із часом і Порфирій Ільчук був відсторонений від проповідування у церкві (у Кременці – В. В.). Ці події підштовхнули Гериса шукати можливості приїхати на малу батьківщину. <...> Заручившись підтримкою і дозвільними документами представляти інтереси Союзу Російсько-Польсько-Української церкви Євангельських християн Св. П'ятидесятниці, Герис виїхав приблизно 19 січня 1924 р., прибув на місце в місто Кременець 3 лютого»⁶.

Коли приїхав Іван Герис, ситуація кардинально змінилась. З перших днів перебування у Кременці Іван проводив зібрання, на яких молився за покаяння, зцілення та хрещення Духом Святим. Дія Божого Духа була явлена в силі та дивах, але це привело й до поділення через погляди на хрещення Духом Святим. П'ятидесятники та євангельські християни Кременця почали збиратись окремо. На запрошення І. Гериса у Кременець переїжджає Ю. Черський і очолює громаду ХВС.

До І. Гериса приїхали П. Ільчук, Т. Нагорний і Й. Антонюк для молитви та спілкування. Після цього брати разом поїхали в Биківці (де керівником громади був П. Ільчук), потім відвідали громади Якимівців і Юськівців.

Пізніше відбулась місіонерська поїздка Івана Гериса землями Західної України. Як мінімум частину цієї поїздки І. Гериса супроводжував П. Ільчук. Вони спільно відвідали Огрисківці, Кутиски та Печірну, проводили зібрання, проповідували й молились про хрещення Духом Святим, після чого в цих селах відбулись п'ятидесятницькі пробудження.

Потім І. Герис спільно з Атанасом Третьяком із с. Кутиска та Григорієм Голубіцьким із Печірної поїхали в Галичину, зокрема відвідали Марію Недошитко, яка працювала в рідній Костянтинівці під патронатом баптистської місії. Далі І. Герис відвідав Станіславів, Коломию, Красне, Львів, після чого повернувся у Кременець.

Упродовж цієї місійної подорожі він провів водні хрещення для прибіл. 80 людей, Бог хрестив віруючих Духом Святим. Тож можна впевнено говорити, що це був час п'ятидесятницького пробудження на території Тернопільської області. Якщо до того часу (у 1922–1923 рр.) зайнявся невеликий його вогник, то в 1924 р. почало розгоратись полум'я.

Як наслідок цієї місійної поїздки І. Гериса, до п'ятидесятницького руху перейшли проповідники баптистів і вільних християн Микола Смолінський, Марія Недошитко, Дмитро Ординанс,

⁶ Борноволоков О. Євангельские христиане Святой Пятидесятницы в 1924–1928 гг. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. Одеса, 2017. Вип. 18. С. 8.

Григорій Голубіцький, Михайло Вербіцький та інші. Відтоді їхня проповідь на Тернопільщині та Лановеччині отримує п'ятидесятницький напрям. Великим враженням І. Гериса від подорожі було те, що на території Тернопільського, Волинського, Станіславівського та Львівського воєводств люди могли вільно сповідувати євангельську віру, за винятком деяких місцевих перешкод.

І. Герис про це писав так: «*Майже в усіх відвіданих громадах я бачив потребу у здоровому і повному настановленні Слова Божого, яке я і проповідував*»⁷.

Тому було вирішено провести установчий з'їзд зі створення об'єднання п'ятидесятників. 1–5 травня 1924 р.⁸ (за деякими даними, 1–6 травня) у Кременці відбувся перший з'їзд Союзу Євангельських Християн Святої П'ятидесятниці (далі – СЄХСП), який став переломною подією для п'ятидесятницького руху на Західній Україні. На нього прибули приблизно 50 делегатів із 15 громад, щонайменше з Волинського та Поліського воєводств. Головою з'їзду було обрано І. Гериса. Удень проходили ділові зібрання, а ввечері – закличні загальні богослужіння, на яких люди отримували духовне хрещення та зіцлення. Зокрема моментально був зіцлений від раку Дмитро Ординанс (із села Великий Глибочок Тернопільського району). І. Герис писав: «*Господь зіцелив одного баптистського брата, який і засвідчив про це; він славив Господа, що Господь просвітив його Своїм світлом, бо він був наставлений тільки в перших початках вчення (Дії 18:24–26)*»⁹.

Також після молитви на з'їзді була цілком зіцлена жінка середнього віку. Протулук, яка була лежачою, її потрібно було перевертати час від часу. На з'їзді був ухвалений статут церкви, визначена догматика, установлені правила церковного життя (в основному запозичені з постанов Асамблеї Божої США, які І. Герис переклав і адаптував), накреслений план роботи. Одним із найважливіших питань на з'їзді було ставлення до баптистів. Після тривалих нарад було вирішено не мати з ними жодної спільності.

Центральною церквою Союзу було оголошено Кременецьку громаду. Іван Герис отримав статус єпископа Союзу.¹⁰

Як розповідав І. Герис, на з'їзді був рукопокладений ним у диякони Порфирій Ільчук; Юзеф Черський був призначений і рукопокладений пресвітером у Кременці, а Григорій Красковський – на Поліссі (території колишньої Мінської губернії)¹¹. Їх рукопокладення означало, що відтепер віруючі ХВЄ могли самостійно проводити водні хрещення.

Тож у серпні 1924 р. у Великому Глибочку відбулося перше водне хрещення п'ятидесятників Західної України, на якому 20 людей охрестив Ю. Черський. Того ж літа він провів хрещення в Огризківцях (прибл. 45 осіб), відбулось хрещення у Темногайцях (80 осіб), яке, імовірно, провів П. Ільчук.

У 1924–1925 рр. до Союзу ЄХСП приєдналися євангельські віруючі сіл Ридомиль, Печірна, Кутиска, Огризківці та Костянтинівка.

У 1923–1924 рр. громаду в с. Передмірка відвідували із проповіддю про хрещення Духом Святим проповідники П. Ільчук, Й. Антонюк і Т. Нагорний¹², а після з'їзду в 1924 р. громада розділяється на дві окремі церкви – ХВЄ та вільних християн.

Зазначимо, що в с. Башуки утворилась окрема громада ХВЄ після вилучення віруючих із церкви с. Свинюхи (Очеретне). На підтвердження наводимо витяг із протоколу № 14 спільних зборів членів громади євангельських християн с. Свинюхи, що відбулися 17 травня 1925 р.¹³:

⁷ Борноволоков О. Євангельские христиане Святой Пятидесятницы. *П'ятидесятництво в Західній Україні: Історія і сучасність* : матеріали Науково-практичної конференції / упор. та ред. М. Мокієнко. Рівне : М. Дятлик, 2015. С. 18–19.

⁸ Євангельський рух на наших землях. *Будівничий Церкви Божої*. 1936. № 11. С. 228.

⁹ Борноволоков О. Євангельские христиане Святой Пятидесятницы. *П'ятидесятництво в Західній Україні: Історія і сучасність* : матеріали Науково-практичної конференції / упор. та ред. М. Мокієнко. Рівне : М. Дятлик, 2015. С. 18–19.

¹⁰ Історія п'ятидесятництва в Україні / за ред. М. Мокієнко. Київ : Саміт-книга, 2021. С. 122.

¹¹ Там само.

¹² Горошко Г. Спогади. *Євангельський голос*. 1993. № 2 (100). С. 22.

¹³ Протокол № 14 від 17 травня 1925 р. загальних зборів членів Свинюхівської громади Євангельських християн.

1920-ті рр. Іван Герис відвідує навколишні села

Постановили:

З огляду на те, що брати і сестри села Башук присутні на членському зібранні <...>: Микола Смолінський, Дмитро Юшка, Назар Тимчак, Терентій Тимчак, Федір Тимчак, Іван Тимчак, Калістрат Роза-Грода, Андрій Роза-Грода, Варвара Юхимчук, Афанасія Стацька, Феодора Павлусик,

села Свинюх: Теодор Бульчак, Анна Бульчак, Іван Медвідь, заявили церкві особисто, що вони визнають дії п'ятидесятників істинними, а євангельських християн назвали неістинними.

Свинюхівська громада євангельських християн одноголосно вирішила вищеназваних осіб вилучити із громади, а також і всіх тих, хто приймає це фальшиве вчення <...>.

Відсутні на членських зборах, які схвалюють фальшиві дії п'ятидесятників, є наступні особи:

із села Башук: Ганна Смолінська, Антоніна Лотоцька, Ксенія Лотоцька, Євдокія Тимчак, Полікарп Мазур, Кирило Березій,

із села Колодна: Трохим Луцков, Домінікія Коваль, Яків Курило, Агафія Соколик, Дмитро Качечка, Максим Бровка.

Висновки. Підсумовуючи наявні історичні дані, можна впевнено сказати, що приїзд Івана Гериса і Божа праця через нього дозволили за короткий час кардинально змінити ситуацію в євангельському русі. З 1924 р. п'ятидесятники починають діяти окремо, утворюються нові громади ХВС, які спільно працюють у благовісті.

Варто згадати, що того ж 1924 р. Іваном Воронаєвим у Радянському Союзі було створено Одеський обласний союз християн євангельської віри, у який увійшло понад 50 церков. А у вересні 1925 р. був утворений Усеукраїнський союз християн євангельської віри, у який увійшло понад 100 церков. Головою Союзу було обрано Івана Воронаєва.

Ю. Черський писав у часопис «Путешественник» свідчення про Божу діяльність у церквах Союзу ЄХСП: *«Висилаю вам фотографію хрещення в селі Огризківці, де приймали водне хрещення 74 душі. <...> Ми мали ще інші водні хрещення, про які потрібно писати багато. Але*

час йде до зими і вода стає холодною. Моліться, щоб Господь вислав більше працівників на ниву Свою. Ваш брат у Христі, Й. Черський. 1926 р.»¹⁴.

Ці й інші свідчення показують, що розпочатий Духом Святим потужний рух через організаційні форми не лише не ослаб, а й зміг «текти» у правильному напрямі, приносячи живу воду Слова Божого туди, де вона була потрібна.

Підсумовуючи наявну історичну інформацію, можна стверджувати, що початком п'ятидесятницького руху в Україні варто вважати 1921–1923 рр., а датою пробудження – 1924 р. Джерелом (основним поштовхом) вогню П'ятидесятниці на західноукраїнських землях варто вважати Божу роботу, здійснювану через І. Гериса (Гарасевича).

Завдяки початківцям руху й активним членам свідчення за підтримки Духа Святого п'ятидесятницькі громади виникли й розвивалися не тільки в Західних регіонах, а й із часом дали життя Українській церкві християн віри євангельської.

Список використаної літератури:

1. Борноволоков О. Євангельские християне Святой Пятидесятницы. *П'ятидесятництво в Західній Україні: Історія і сучасність* : матеріали Науково-практичної конференції / упор. та ред. М. Мокієнко. Рівне : М. Дятлик, 2015.
2. Варениця В., Репета І., Розчинюк Ф. Історія євангельського руху на Тернопільщині. Тернопіль : ТБС – ТООУЦХВС, 2022. 842 с.
3. Горошко Г. Спогади. *Євангельський голос*. 1993. № 2 (100). С. 22.
4. Євангельський рух на наших землях. *Будівничий Церкви Божої*. 1936. № 11. С. 228.
5. Історія п'ятидесятництва в Україні / за ред. М. Мокієнко. Київ : Саміт-книга, 2021.
6. Протокол № 14 від 17 травня 1925 р. загальних зборів членів Свинюхівської громади Євангельських християн.
7. Скакальська І. Кременеччина в 1917–1920-х рр. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка*. Серія «Історія». 2019. Вип. 1. С. 89–96.

References:

1. Mokiienko, M., Diatlyk, M., & Bornovolokov, O. (2015). Evangelical Christians of St. Pentecost. Pentecostalism in Western Ukraine: History and Modernity. Bornovolokov O. (ed.): materialy Naukovo-praktychnoi konferentsii. Rivne [in Ukrainian].
2. Varenysia, V., Repeta, I., & Rozchyniuk, F. (2022) History of the Evangelical Movement in the Ternopil Region. Ternopil [in Ukrainian].
3. Horoshko, H. (1993). Memories. The voice of the Gospel. 2 (100) [in Ukrainian].
4. Evangelical movement in our lands (1936). Builder of the Church of God. 11 [in Ukrainian].
5. Mokiienko, M. (ed.) (2021). Istoriia piatydesiatnytstva v Ukraini. Kyiv: Samit-knyha [in Ukrainian].
6. Protokol № 14 of 17 January 1925 zahalnyh zboriv chleniv Svyniukhivskoyi hromady Yevanhelskykh khrystyian [in Ukrainian].
7. Skakalska, I. (2019). Kremenets Region in the 1917–1920s. Scientific Notes of Ternopil National Pedagogical University named after V. Hnatiuk. Ser “Istoriia”. 1 [in Ukrainian].

Подано в редакційну колегію 19.03.2025

Подано до друку 01.07.2025

¹⁴ Борноволоков О. Євангельские християне Святой Пятидесятницы. *П'ятидесятництво в Західній Україні: Історія і сучасність* : матеріали Науково-практичної конференції / упор. та ред. М. Мокієнко. Рівне : М. Дятлик, 2015. С. 20–21.